

США), С. Я. Міллер (Музей природознавства, Ідахо, США) присвятили свої доповіді палеонтології мамонтів.

Жваве та доброзичливе обговорення доповідей створювало особливу атмосферу цікавій, тематично насиченій міжнародній конференції.

Л. А. Яковлева

ПРО РОБОТУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВЧЕНОЇ РАДИ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ У 1997 РОЦІ

За звітний період спеціалізована вчена рада провела 18 засідань, на яких відбулись захисти 3 докторських та 11 кандидатських дисертацій. Відхиленіх докторських і кандидатських дисертацій немає. Докторські дисертації:

Івакін Гліб Юрійович, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України, доктор історичних наук за спеціальністю 07.00.04 — археологія. Назва дисертації: «Історичний розвиток Києва XIII—XVI ст.»

Наукова проблема. Однією з актуальних проблем історії України другої половини XIII—XVI ст., є дослідження різних аспектів розвитку середньовічного міста. Нечисленність писемних джерел, особливо з початку цього періоду, висуває на перший план археологію, яка безперервно накопичує джерелознавчу базу з цієї проблеми. Метою виконаного дослідження є всебічне висвітлення різних аспектів історичного розвитку Києва цього періоду на базі комплексного аналізу та узагальнення всіх відомих на сьогодні археологічних та писемних джерел (політичне, економічне, культурне життя, історико-топографічна структура, стан монументальних пам'яток).

Основним методом дослідження був комплексний аналіз широкого кола джерел, які відбивали різноманітні аспекти історичного розвитку Києва. Застосовувалися методи порівняльно-історичного розвитку міста, порівняльно-історичного та ретроспективного аналізу, коли залучалися дані пізніших джерел або з сусідніх регіонів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше до наукового обігу в повному обсязі вводиться інформація про більшість археологічних пам'яток Києва XIII—XVI ст., зібрано та проаналізовано на сучасному науковому рівні свідчення джерел, матеріалів, студій з історії післямонгольського Києва. Уперше здійснено монографічне дослідження історичного розвитку Києва від 20-х років XIII ст. до середини XVI ст.

На захист виносились такі результати:

Значний занепад Києва був не стільки наслідком конкретного руйнування міста у 1240 р., скільки наслідком розгрому і розпаду всієї давньоруської системи й встановлення ординського іга. Життя, хоч і з меншою інтенсивністю, продовжувалось в усіх історичних районах Києва. Населення міста різко зменшилось, проте територія основного ядра Києва лишилась старою. Незважаючи на величезні втрати, Київ протягом XIII — середини XVI ст. залишався значним політичним, ідеологічним центром Східної Європи. Культурна традиція не була перервана. Її розвиток базувався на традиціях і коренях матеріальної та духовної культури давньоруського часу.

Офіційні опоненти: І. С. Винокур, доктор історичних наук, професор, зав. кафедрою загальної історії Кам'янець-Подільського педагогічного інституту; О. В. Чернецов, доктор історичних наук, зав. відділом слов'яно-руської археології Інституту археології РАН (Росія); М. П. Кучера, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник-консультант Інституту археології НАН України

Провідна установа: Інститут історії України НАН України, відгук підписав та затвердив директор Інституту історії України НАН України, академік, доктор історичних наук В. А. Смолій. Відгук обговорено і затверджено на засіданні відділу історії України середніх віків Інституту історії України НАН України.

Під час захисту в дискусії брали участь члени ради: академік П. П. Толочко, Е. А. Балагурі, М. І. Гладких.

Котигорошко В'ячеслав Григорович, старший науковий співробітник Інституту карпатознавства Ужгородського державного університету, доктор історичних наук (07.00.04) — археологія. Назва дисертації: «Історія населення Верхнього Потисся в латеноримський час (III ст. до н. е.— IV ст. н. е.)».

Наукова проблема. Етнокультурний розвиток Верхнього Потисся досі лишається актуальним науковим завданням через невірність проблеми ролі і місця північнофракійських племен, кельтів і германців у заселенні регіону. Саме історія цих племен стала предметом дослідження.

Методом у вирішенні поставленої проблеми виступає принцип індетризму в пізнанні закономірностей розвитку стародавніх суспільств, що вимагає розгляду культурно-історичних явищ і феноменів у динаміці їх розвитку і взаємозв'язку з окремими регіонами.

Наукова новизна роботи полягає у введенні до наукового обігу в повному обсязі систематизованих даних про основні культури і культурні групи Верхнього Потисся в латеноримський час. Між латенською культурою і культурою карпатських курганів виділяється проміжний період, визначений як частина величезного масиву — дакійської культури Карпатського ареалу. Поєднання хронологічного аспекту дослідження з культурно-типологічним аналізом вказує на послідовну еволюційну зміну археологічних культур (латенська, дакійська, культура карпатських курганів). Комплексний підхід до даних археології, нумізматики і писемних джерел дозволив створити цілісну концепцію етнічної і політичної ситуації у Верхньому Потиссі III ст. до н. е.— IV ст. н. е., та з'ясувати рівень розвитку духовної культури населення.

На захист виносилася цілісна концепція історичного розвитку населення Верхнього Потисся зазначеного періоду. Висувалися такі ключові положення: наявність генетичного зв'язку між археологічними культурами III ст. до н. е.— IV ст. н. е. з північнофракійською основою; висхідна тенденція в області соціально-економічних відносин здебільшого визначається культурним впливом кельтів, даків і цивілізаційним впливом Риму; розпад північнофракійської спільноти регіону в кінці IV — на початку V ст. н. е. обумовлюється подіями епохи Великого переселення народів.

Офіційні опоненти: І. С. Винокур, доктор історичних наук, професор, зав. кафедрою загальної історії Кам'янець-Подільського педагогічного інституту; Л. І. Крушельницька, доктор історичних наук, ст. науковий співробітник, директор Львівської наукової державної бібліотеки ім. В. Стефаніка; М. А. Пелешішин, доктор історичних наук, професор, зав. кафедрою археології античного світу і середніх віків Львівського державного університету.

Провідна установа: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Відгук підписав зав. відділом археології Інституту українознавства доктор історичних наук Л. Г. Мацкевой, затвердив директор Інституту, доктор історичних наук, академік Я. Д. Ісаєвич.

Під час захисту в дискусії взяли участь члени ради: Козак Д. Н., Баран В. Д., Балагурі Е. А.

Скорий Сергій Анатолійович, ст. науковий співробітник Інституту археології НАН України, доктор історичних наук за спеціальністю 07.00.04 — археологія. Назва дисертації: «Кочовики передскіфської та скіфської доби в Дніпровському Правобережному Лісостепу (питання етнокультурної історії)».

Наукова проблема. Всебічне дослідження взаємовідносин і взаємодії кочовиків-скотарів та землеробів на різних етапах та на різних територіях має надзвичайно важливе значення для розуміння історичного процесу і з'ясування історичної долі землеробських та кочівницьких суспільств. У цьому контексті особливого значення набуває розробка проблеми взаємовідносин історичних номадів — кіммерійців і скіфів-землеробів Дніпровського Лісостепового Правобережжя.

Основними методами дослідження є порівняльно-історичний, порівняльно-етнографічний та традиційні археологічні: порівняльно-типологічний і картографічний.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вона є першим, виконаним на сучасному рівні, узагальнюючим дослідженням взаємовідносин кочовиків передскіфської та скіфської доби і землеробського населення Дніпровського Правобережного Лісостепу. Уперше виділяються старожитності історичних кіммерійців і скіфів з усього масиву пам'яток; пропонується схема історичної ситуації, що склалася в регіоні з приходом туди іраномовних кочових етносів; показана динаміка її розвитку.

На захист виносились такі положення:

Однією з основних причин просування кіммерійців у межі Правобережного Лісостепу, особливо в районі Середньої Наддніпряниці, був високий економічний потенціал цього регіону, що робило його зручним об'єктом для експлуатації з боку кочовиків.

Поява певних контингентів кіммерійців на вказаній території відноситься до кінця VIII ст. до н. е. Перебування їх у Лісостеповому Правобережжі не було тривалим. Чужинці не інтегрувалися в місцевий етнічний масив, вони зберегли етнокультурну відокремленість. Фінал історії кіммерійців пов'язаний з поглинанням їх новим етнокультурним середовищем — скіфами.

Просування скіфів у Правобережний Лісостеп мало хвилеподібний характер і може бути розділено на кілька етапів. Перший — початок VII ст. до н. е., другий — третя чверть — кінець VII ст. до н. е., третій — з початку V ст. до н. е.

З IV ст. до н. е. південні райони Правобережного Лісостепу ввійшли до складу Великої Скіфії і поділиві в кінцевому підсумку її долю.

Офіційні опоненти: В. Б. Виноградов, доктор історичних наук, професор, зав. кафедрою загальної історії Армавірського державного педагогічного інституту (Росія); Л. І. Крушельницька, доктор історичних наук, ст. науковий співробітник, директор Наукової державної бібліотеки ім. В. Стефаніка; Є. В. Максимов, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник-консультант Інституту археології НАН України.

Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Відгук підписав зав. кафедрою археології та музеєзнавства, доктор історичних наук, професор М. І. Гладких і затвердив проректор з наукової роботи Київського університету, доктор історичних наук, професор В. А. Макара

Під час захисту в дискусії взяли участь члени ради Е. А. Балагурі, В. Д. Баран, Д. Я. Телегін та присутня на засіданні кандидат історичних наук, викладач І. Б. Шрамко.

Кандидатські дисертації:

Мансур Сахар Абдала Ісса, громадянка Йорданії, аспірантка кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського університету, кандидат історичних наук за спеціальністю 07.00.04 — археологія. Назва дисертації: «Аманітська культура Йорданії (остання чверть II — перша половина I тис. до н. е.)».

Наукова проблема. Археологічне дослідження Аманітського царства дуже нерівномірне, монографічного дослідження про цей період історії Йорданії немає, що негативно впливає на висвітлення фактів, які часто суперечать історичним реаліям. Захищена дисертація покидана заповнити цю прогалину. Проведено спеціальне комплексне дослідження з історії аманітського царства останньої чверті II тис. до н. е. — першої половини I тис. до н. е., тобто від заснування держави аманітян в Трансйорданії до перського завоювання і втрати державної незалежності. Розглядаються питання

розвитку як матеріальної, так і духовної культури аманітського суспільства, а також його політична та соціально-економічна історія.

Використовувались традиційні методи археологічного дослідження: формально-типологічний аналіз виробів і об'єктів, інвентарю і конструкцій поховань. Багато місця займає аналіз писемних, епіграфічних, а також лінгвістичних джерел.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше створено монографічне дослідження Аманітського царства в період залізного віку.

На захист вносились такі конкретні положення: етнічні корені аманітян йдуть від племен, які мешкали у бронзовому віці на півночі Сирії. Ці племена витіснили із середньої частини Зайорданії місцеве населення у другій половині XIII ст. до н. е. Племінна організація аманітян поступово переростає у державну. По новому вирішуються кілька конкретних археологічних питань. Аманітські башти інтерпретуються не лише як військові об'єкти, але й аграрно-житлові споруди, центри сільськогосподарської округи. Розроблена класифікація поховального обряду аманітян та встановлено зовнішній вплив на ритуал поховання (егейський, єгипетський, ассирійський). Встановлено, що кам'яна скульптура аманітян представлена окремою школою, яка не була характерна для сусідніх народів.

Офіційні опоненти: В. М. Зубар, доктор історичних наук, ст. науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інституту археології НАН України; С. Я. Ольговський, кандидат історичних наук, доцент Київського державного інституту культури.

Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Відгук підписав зав. кафедрою археології та музеєзнавства, доктор історичних наук, професор М. І. Гладких і затвердив проректор університету, доктор історичних наук, професор В. А. Макара.

Під час захисту в дискусії брали участь члени ради: Е. А. Балагурі, І. С. Винокур, а також доктор історичних наук А. Л. Нечитайло — провідний науковий співробітник Інституту археології НАН України.

Кобаль Йосип Васильович, зав. відділом охорони пам'яток історії та культури при Закарпатському краєзнавчому музеї, кандидат історичних наук за спеціальністю 07.00.04 — археологія. Назва дисертації: «Зв'язки населення Північного Причорномор'я з карпатським басейном в епоху пізньої бронзи»

Мета дисертації полягає в зібранні і систематизації різноманітного археологічного матеріалу, який свідчить про зв'язки між Карпатським басейном і Північним Причорномор'ям, і на його основі відтворити складну картину взаємин населення згаданих культурно-історичних областей в контексті загальноєвропейських історичних процесів кінця бронзової доби.

У дослідженні застосовано комплексний підхід у вирішенні поставленого завдання, використано типологічний, порівняльний, картографічний методи археологічного дослідження.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше зроблено спробу комплексного дослідження проблеми взаємозв'язків між населенням Північного Причорномор'я і Карпатського басейну за доби пізньої бронзи із залученням широкого кола джерел; розроблено періодизацію і теоретичні моделі зв'язків досліджуваних територій.

На захист виносяться такі положення: типолого-хронологічна характеристика археологічного матеріалу; хронологія сабатинівської та білозерської культур, їх синхронізація з археологічними культурами Карпатського басейну та Центральної Європи; головні центри постачання сировини для бронзоліварного виробництва Північного Причорномор'я; роль носіїв культури Ноа у проникненні північнопричорноморських (сабатинівських) елементів в середовище культур пізньої бронзи Карпатської котловини.

Офіційні опоненти: Л. І. Крушельницька, доктор історичних наук, ст. науковий співробітник, директор Львівської наукової державної бібліотеки ім. В. Стефаніка; І. М. Шарафутдінова, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, пенсіонерка.

Провідна установа: Львівський державний університет, відгук підписав доктор історичних наук, професор, зав. кафедрою археології, античності і середньовіччя М. Н. Пелешинин.

Під час захисту в дискусії брали участь члени ради Е. А. Балагурі, І. С. Винокур, С. В. Максимов.

Корчинський Орест Мирославович, науковий співробітник археологічної експедиції Інституту народознавства НАН України, кандидат історичних наук за спеціальністю 07.00.04 — археологія. Назва дисертації: «Городища IX—XIV ст. в басейні Верхнього Подністров'я».

Основна мета дисертації полягає у вивченні характеру і рис оборонного будівництва на території літописних (східних) хорватів, еволюції та соціальних функцій городищ. Для досягнення цієї мети у праці розв'язуються такі завдання: впроваджуються в науковий обіг всі відомі матеріали з досліджень укріплених поселень IX — початку XIV ст.; для встановлення хронології городищ досліджуються етапи еволюції матеріальної культури; визначається місце і роль цього типу пам'яток на різних ступенях історичного та культурного розвитку, з'ясовуються принципи їх функціонування.

Методологічною основою роботи є принцип історизму, досліджень явищ в їх розвитку. Основними методами стали типологічний і хронологічний аналізи матеріалів, що дозволило прослідкувати еволюцію укріплених поселень регіону.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проведено монографічне дослідження з цієї проблеми. Це дало можливість реконструювати процеси історичного розвитку досліджуваного регіону на тлі городищ IX—XIV ст.— важливих центрів суспільно-політичного життя, простежити їх еволюцію. *На захист* винесені такі результати: виникнення і розвиток укріплених поселень IX—XIV ст. у Верхньому Подністров'ї, їх соціальні функції, що зумовлені закономірністю еволюції на значній території слов'янського світу, а також властиві для досліджуваного регіону, локальні особливості.

Офіційні опоненти: М. П. Кучера, доктор історичних наук, ст. науковий співробітник-консультант Інституту археології НАН України; В. П. Коваленко, кандидат історичних наук, доцент Чернігівського педагогічного інституту.

Провідна установа: Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича, відгук підписали декан історичного факультету, доктор історичних наук, професор Ю. І. Макар і кандидат історичних наук, доцент кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Л. П. Михайлина та затвердив ректор університету, професор С. С. Костишин.

Під час захисту в дискусії взяли участь член ради Е. А. Балагурі та наукові співробітники Інституту археології, кандидати історичних наук Л. В. Вакулєнко, Б. А. Звіздєцький.

Панишко Сергій Дмитрович, старший викладач кафедри археології та джерелознавства Волинського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, кандидат історичних наук за спеціальністю 07.00.04 — археологія. Назва дисертації: «Формування території Волинської землі у XII — на початку XIV століття».

Метою дослідження є реконструкція історичного процесу формування території Волинської землі та простеження його залежності від соціально-економічного розвитку регіону. Реалізація поставленої мети досягається через вирішення таких завдань: простежити процес адміністративного виділення як Волинської землі в цілому, так і окремих князівств у її межах; встановити періоди адміністративної єдності та роздрібненості землі; встановити роль феодальних міст у адміністративній організації територій волинських князівств; встановити залежність між адміністративним виділенням волинських князівств та їх соціально-економічним розвитком.

Методологічним підрунтям роботи є принцип історизму, що дозволяє розглядати процес формування території Волинської землі в динаміці, основний метод дослідження — порівняльно-історичний.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в науковий обіг вводяться нові археологічні матеріали, складено реєстр давньоруських городищ з території історичної Волині. На прикладі Луцького мікрорегіону показано формування сільськогосподарської округи давньоруських міст Волині. На захист вносились такі результати дослідження: входження до складу Київської Русі активізувало княжіння Волині, що виразилось у появі нових адміністративно-територіальних центрів-міст; спостерігається активізація процесів містоутворення у її лісостеповій зоні; адміністративно-територіальна структура, що була характерною для давньоруського періоду зберігалась на Волині і у другій половині XIII ст. — першій половині XIV ст.

Офіційні опоненти: М. Ф. Котляр, доктор історичних наук, член-кореспондент НАНУ, зав. сектором історії Київської Русі Інституту історії НАН України; Г. Ю. Івакін, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України.

Провідна установа: Чернігівський державний педагогічний інститут, відгук підписав зав. кафедрою археології та народознавства, кандидат історичних наук, доцент В. П. Коваленко та затвердив ректор інституту, професор О. Ф. Явоненко.

Під час захисту в дискусії взяв участь член ради В. Д. Баран.

Марченко Леонід Васильович, генеральний директор національного заповідника «Херсонес Таврійський», кандидат історичних наук за спеціальністю 07.00.04 — археологія. Назва дисертації: «Просторова організація господарства Херсонеса Таврійського в період розквіту (друга половина IV — перша половина III ст. до н. е.)».

Наукова проблема. Цілісне історичне уявлення про Херсонес Таврійський класичного та ранньоеллиністичного періодів. Основною метою дисертації є створення моделі просторової організації системи як основи економічного розвитку Херсонеської держави на рівні сучасних знань. Вирішуються такі задачі: характеристика екологічної ситуації та виявлення ступеня її впливу на розвиток різноманітних галузей господарства територіальної Херсонеської держави, просторова організація та планувальна структура міста та прилеглої території; реконструкція організації землеробського господарства великої хори Херсонеської держави; характеристика господарської діяльності населення.

Головним методом дослідження є всебічний аналіз археологічного матеріалу для визначення критеріїв оцінки даних, ступеня взаємозв'язку явищ, їх надійності та достовірності. Це дозволило визначити певні закономірності, результатом чого стали нові ідеї, гіпотези та підходи до інтерпретації відомих археологічних положень.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше побудовано комплексну модель просторової організації господарської системи, що охоплює всі компоненти держави: місто, прилеглий до нього район та велику хору. Проаналізовано історичний розвиток кожної складової господарства: сільського господарства, ремесла та торгівлі. На основі вивчення матеріалів розроблено питання про вплив екологічної ситуації на просторовий розвиток полісу. Виходячи з цього, по-новому поставлено питання про заснування Херсонеса в центрі полісної території та економічну спрямованість держави. До наукового обігу введено нові значні групи археологічного матеріалу, який було отримано за весь період розкопок Херсонеса.

Офіційні опоненти: С. Ю. Саприкін, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту загальної історії РАН (Росія); С. Б. Сорочан, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського державного університету.

Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Відгук підписав зав. кафедрою археології та музеєзнавства, доктор історичних наук, професор М. І. Гладких та затвердив проректор з наукової роботи Київського університету, професор В. А. Макара.

Під час захисту в дискусії взяв участь голова ради академік П. П. Толочко.

Гудим –Левкович Олександр Миколайович, науковий співробітник Інституту українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук з спеціальності 07.00.04 — археологія. Назва дисертації: «Демографічна реконструкція черняхівського населення України III—V ст. н. е.».

Наукова проблема. Відтворення етнічної та соціально-економічної історії людства неможливе без демографічних досліджень. Метою роботи є реконструкція демографічного стану черняхівського населення України у III — першій половині V ст. н. е., відтворення процесу природного розвитку населення — визначення рівня смертності, тривалості життя, динаміки чисельності населення; реконструкція соціальних умов відношення населення, кількісні та якісні характеристики сім'ї-домогосподарства; колонізаційні та міграційні процеси, структура забудови поселень та кількість мешканців; палеодемографічні реконструкції.

Основним методичним підходом до джерела дослідження є визначення саме тих категорій археологічного матеріалу, які можуть дати інформацію про демографічні характеристики населення.

Методологічною основою роботи є твердження про безпосередній вплив демографічного стану суспільства на його матеріальну культуру.

Наукову новизну роботи складає відтворення цілісної картини демографічного стану населення окремої археологічної культури, а також самостійна розробка ряду оригінальних методик палеодемографічних реконструкцій. *На захист* виносились такі положення: при можливому коливанні рівня смертності в різних регіонах середня тривалість життя черняхівського населення становила 31,3 року, нормальна — 35,5 року, у чоловіків — 37,5 року, у жінок — 32,5; чисельність черняхівської сім'ї-домогосподарства коливалась від 5—7 до 24—27 осіб, в середньому від 6—8 до 9—12 осіб; найбільш характерною забудовою черняхівських поселень було їх групове планування; черняхівська колонізація регіону базувалась на перелоговій системі землеробства.

Офіційні опоненти: І. С. Винокур, доктор історичних наук, професор, зав. кафедрою загальної історії Кам'янець-Подільського педагогічного інституту; Н. М. Кравченко, кандидат історичних наук, виконуюча обов'язки професора Київського інституту «Слов'янський університет».

Провідна установа: Інститут археології РАН (Москва). Відгук підписав доктор історичних наук, зав. відділом слов'яно-руської археології О. В. Чернецов і затвердив директор Інституту, доктор історичних наук, професор Р. М. Мунчаєв.

Під час захисту в дискусії брали участь члени ради академік П. П. Толочко, Д. Н. Козак.

Диміданов Віталій Володиславович, науковий співробітник Донецького обласного краєзнавчого музею, кандидат історичних наук з спеціальності 07.00.04 — археологія.

Назва дисертації: «Соціальний розвиток населення зрубної культурно-історичної спільності (за матеріалами поховальних пам'яток Східної України)».

Наукова проблема. Соціологічна інтерпретація населення степової та лісостепової зон Східної Європи залишається актуальним науковим завданням. Мета дослідження полягає у реконструкції суспільного ладу носіїв зрубної культури та розгляд змін, які відбулися у соціальній структурі зрубного суспільства протягом його існування в теренах сучасної України.

Головним методом дослідження є статистичний аналіз археологічних матеріалів з метою з'ясування засобів археологічного «кодування» різних соціальних груп. Методологічною основою дисертації є ідея про зв'язок залишків предметного світу з певними сферами діяльності людини і положення, згідно з яким соціальна позиція небіжчика впливає на поховальний обряд й обумовлює деякі його конкретні прояви.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше було проаналізовано увесь комплекс проявів поховального обряду з метою розкриття їх соціальної інформативності. Запроваджено поняття «статус» та «ранг», які дозволяють конкретизувати уявлення про соціальну структуру зрубного суспільства. Зроблено спробу простежити динаміку соціального розвитку. Вперше висновки про суспільний лад носіїв зрубної культури базуються не на окремих зведеннях, а на величезному масиві поховальних комплексів досить великого регіону. *На захист* виносились такі положення: суспільство західної частини території зрубної культури мало біфункціональну соціальну структуру з двома головними соціальними групами: носіями виробничої функції та служителями культури. Як окремі соціальні ролі постають також володарі та майстри. У межах соціальних груп мала місце рангова градація; динаміка соціального розвитку протягом існування зрубного суспільства в межах сучасної України йшла у напрямку соціального розшарування.

Офіційні опоненти: І. В. Ковальова, доктор історичних наук, професор кафедри історіографії та джерелознавства Дніпропетровського університету; М. О. Ричка, кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії НАН України.

Провідна установа: Донецький державний університет. Відгук підписав зав. кафедрою археології, історії стародавнього світу та середніх віків, кандидат історичних наук О. В. Чернецов і затвердив проректор університету, професор О. Б. Стулін.

Під час захисту в дискусії брали участь члени ради: Д. Н. Крижицький, Є. В. Максимов, А. С. Русєєва.

Ткаченко Віктор Іванович, ст. інженер I категорії Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук з спеціальності 07.00.04 — археологія. Назва дисертації: «Пізній палеоліт Закарпаття (пам'ятки оріньякської традиції)».

Наукова проблема. У пізньому палеоліті можуть бути виділені локальні археологічні культури, репрезентовані групами тожонних або досить близьких пам'яток — одночасних або досить близьких пам'яток. Головна мета роботи полягає у відтворенні складної історичної картини взаємин пізньо-палеолітичного населення Закарпаття. Для її досягнення ставляться такі завдання: класифікація та статистичний аналіз пізньопалеолітичних виробів, обґрунтування археологічних культур, встановлення хронології пам'яток, локальних відмінностей у розвитку закарпатських оріньякських індустрій та пам'яток суміжних територій.

В дисертації використовується системний підхід і традиційні археологічні методи: техніко-типологічний, порівняльний, статистичний.

Наукова новизна дисертації полягає в узагальненні всіх даних по пізньому палеоліту Закарпатської області. Вперше вводяться в науковий обіг численні пізньопалеолітичні матеріали, оброблені за єдиною методикою опису, класифікації та типолого-статистичного аналізу й схематизації артефактів. *На захист* виносяться такі положення: методичні питання класифікації та культурно-хронологічного підрозділу пізнього палеоліту Закарпаття; типолого-статистична характеристика пізньопалеолітичного матеріалу Закарпатського матеріалу; виділення технічних варіантів, типів та окремих культур серед оріньякоїдних пам'яток краю; синхронізація оріньякоїдних пам'яток області з подібними пам'ятками Центральної та Східної Європи.

Офіційні опоненти: В. Н. Станко, доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Одеського державного університету; В. І. Ключко, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України.

Провідна установа: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Відгук підписав зав. відділом археології Інституту українознавства доктор історичних наук Л. Г. Мацкевой, затвердив директор Інституту, доктор історичних наук, академік Я. Д. Ісаєвич.

Під час захисту в дискусії взяли участь член ради М. І. Гладких та доктор історичних наук, ст. науковий співробітник Інституту археології РАН Ю. О. Мочанов.

Черних Людмила Андріївна, молодший науковий співробітник Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук з спеціальності 07.00.04 — археологія. Назва дисертації: «Проблеми вивчення первісного ремесла в археології (соціально-історичний аспект)».

Наукова проблема. Пізнання суспільно-економічного розвитку докласового суспільства в конкретно-історичних проявах є найважливішим завданням археології як історичної науки. Метою дисертації є розкриття особливостей розвитку ремесла в умовах первісного суспільства, розгляд головних передумов еволюції суспільно-економічних форм ремесла та можливості їх реконструкції за археологічними даними. Головні завдання дисертації: критичний аналіз сучасного стану проблеми вивчення генези ремесла; аналіз змісту поняття «ремесло», визначення специфіки розвитку соціальних форм ремесла в умовах первісного суспільства; розгляд можливостей реконструкції соціальних форм ремесла на прикладі вивчення мідно-бронзового виробництва степових АК пізнього енеоліту — середньої бронзи України.

Дослідження здійснено на базі комплексного вивчення археологічних джерел з мідно-бронзового виробництва з залученням різних методів: типології, картографування, кількісного, порівняльно-історичного, функціонального аналізів тощо.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що вперше здійснено критичний та логічний аналіз проблеми вивчення генези ремесла за археологічними джерелами. Зведено та узагальнено на'яток басейну Сули; дослідження діяльності співробітників ЛМС в галузі практичної археології; укладання повного переліку пам'яток археології, відкритих та досліджених роботами ЛМС.

Методологічною основою роботи є положення про діалектичний зв'язок процесів і явищ у суспільстві, необхідність їх адекватного наукового пізнання, керуючись принципом об'єктивності історизму, які визнаються представниками різних історіософських наукових шкіл та напрямків. В роботі використані предметно-хронологічний та порівняльно-історичний методи комплексного аналізу подій, явищ і процесів.

Наукова новизна дисертації полягає у визначенні вперше у вітчизняній історіографії місця і ролі археології в діяльності одного з найвідоміших приватних музеїв України, укладанні наукових біографій К. М. Скаржинської, Ф. І. Камінського, Г. С. Кир'якова, С. К. Кульжинського. На захист винесені такі результати дослідження: у діяльності ЛМС знайшли відображення об'єктивні процеси становлення і розвитку вітчизняної археологічної науки останньої чверті XIX — початку XX ст.; заснування і розбудова музейної збірання К. М. Скаржинською є передвісником національно-культурного відродження XX ст.; на базі музею утворився лубенський осередок вивчення археології Посулля.

Офіційні опоненти: С. З. Заремба, доктор історичних наук, директор центру пам'ятокзнавства НАН України; К. П. Бунятян, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України.

Провідна установа: Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка. Відгук підписав зав. кафедрою історії України, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України В. Є. Лобурець і затвердив ректор інституту, доктор історичних наук, професор В. О. Пашенко.

Під час захисту в дискусії брали участь члени ради Є. А. Балагурі, Є. А. Винокур, В. К. Міхсєв.

Ісєвєл Михайло Михайлович, інженер I категорії Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук з спеціальності 07.00.04 — археологія. Назва дисертації: «Природне середовище Нижнього Побужжя та Нижнього Подніпров'я в добу античності».

Наукова проблема. Проблема вивчення палеоекології має велике значення для вирішення багатьох важливих питань античної історії та археології Північного Причорномор'я. Мета дисертації — реконструювати стан навколишнього середовища району Нижнього Побужжя та Нижнього Подніпров'я в античний та римський час. В дисертації ставляться такі задачі: проведення реконструкції складових природного середовища Нижнього Побужжя та Нижнього Подніпров'я; визначення пікових ситуацій клімату в регіоні; здійснення реконструкції ландшафтів з урахуванням змін клімату; з'ясування проблеми взаємовпливу природного середовища та суспільства на прикладі Ольвійської держави.

В роботі використані традиційні археологічні *методи:* порівняльно-історичний у комплексі з даними палеокліматології, палеогідрології, тектоніки, палеоґрунтознавства, палеоботаніки, палеозоології.

Наукова новизна дисертації полягає в узагальненні писемних джерел античного періоду, в яких згадане природне довкілля Північного Причорномор'я, а також результатів археологічних досліджень. Запропоновано комплексну модель еволюції природного довкілля регіону. На захист винесено такі результати дослідження: комплексна модель еволюції природного середовища регіону; гіпотеза про ступінь залежності розвитку Ольвійської держави від екологічних змін, зокрема про безпосередній зв'язок економічного піднесення Ольвійської держави з кліматичним оптимумом, що припадає на IV — першу половину III ст. до н. е.

Офіційні опоненти: Є. В. Черненко, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту археології НАН України; М. І. Золотарьов, кандидат історичних наук, зав. відділом національного заповідника «Херсонес Таврійський».

Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Відгук підписав зав. кафедрою археології та музеєзнавства, доктор історичних наук, професор М. І. Гладких та затвердив проректор з наукової роботи Київського університету, професор В. А. Макара.

Під час захисту в дискусії брали участь члени ради: академік П. П. Толочко, Є. А. Балагурі.

В. О. Петрашенко